

A Palladion Műhely és az Ókor szerkesztősége 2023 végén közös rovatot indított „Dualis” címmel, amely minden alkalommal két változatban és két helyen, a Palladion honlapján (palladion.hu) és az Ókor hasábjain jelenik meg. A rovat célja, hogy a folyóirat aktuális borítóképeit kontextusba helyezve, változatos eszközökkel és formában hozza közel az ókori művészetet és tudományos feldolgozásának eredményeit a mai befogadóhoz.

Endreffy Kata egyiptológus, a Palladion Műhely munkatársa, a Károli Gáspár Református Egyetem Ókortörténeti és Segédtudományi Tanszékének adjunktusa.

E-mail: kata.endreffy@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.63872/WIJB2959>

Absztrakt: Az írás a lapszám borítóképeinek Isis-ábrázolásain keresztül két fontos és egymással szorosan összefüggő szerepében mutatja be az istennőt: a túlvilági lelkek vezetőjeként, illetve a földi utazók kísérőjeként.

Kulcsszavak: Isis, lélekvezető, ikonográfia, festmény, szobor, graffito

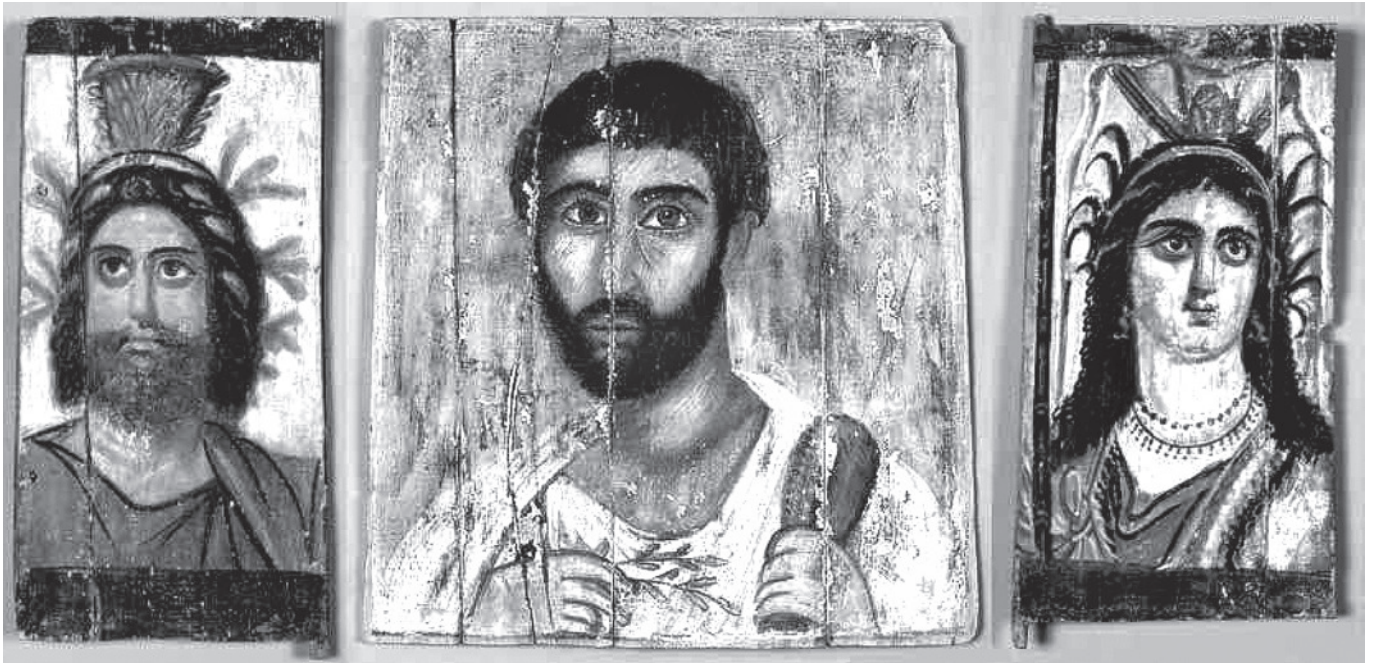
A vándorló istennő: páros portrék Isisről

Endreffy Kata

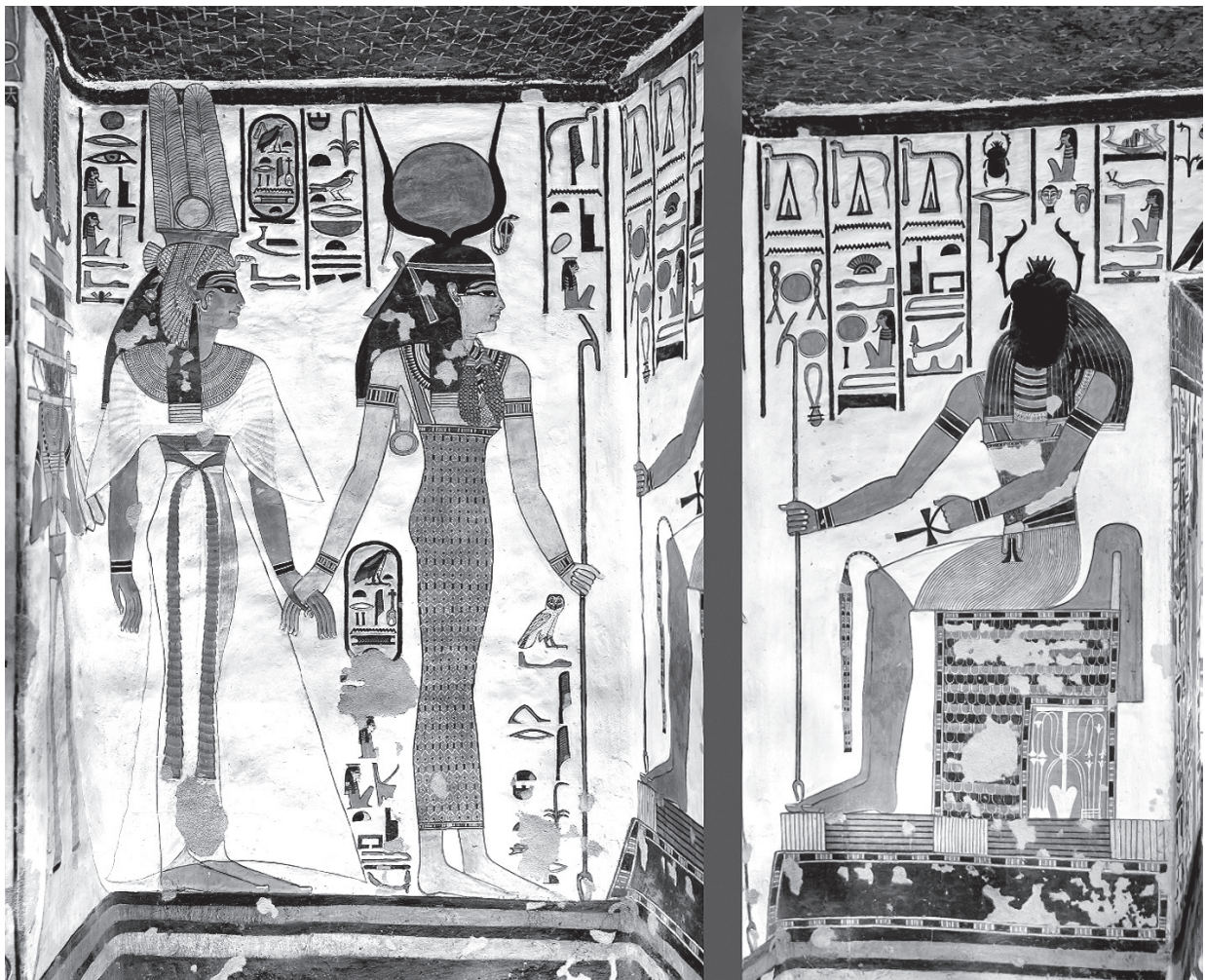
Isis az ókori Egyiptom és tágabban az antik Mediterráneum egyik legsokoldalúbb istennője volt, akinek tisztelete az ókori világ három és fél évezredét végigkísérte. A 2025 novemberében Pécsen megrendezett „Közelítések Isishez” konferencia előadásaihoz kapcsolódóan a jelen lapszám borítóképei is ennek a „mediterrán istennőnek” az emblematis ábrázolásaira közelítenek rá – a *Dualis* rovathoz híven páros értelmezésben.

A címlapon és a borító belső oldalán szereplő Isis-portrékat közel másfél évezred választja el egymástól. Az istennő fatáblára festett mellképe valamikor a Kr. előtti és utáni első század fordulóján készült, de valószínűleg csak a 2. század végén illesztették annak a szentélyfülkének a jobb ajtószárnýába, amely ilyen jó állapotban őrizte meg. A címlap belső oldalán látható Isis-képmás egy falfestmény részlete: az egész alakos ábrázolás II. Ramszesz fáraó fő hitvese, Nefertari sírjából származik a thébai Királynék Völgyéből (Kr. e. 13. század, QV 66), az úgynevezett *vestibulum* északkeleti sarkából. Isis mindkét ábrázoláson gazdagon díszített ruhát és többsoros nyakéket visel, sűrű, sötét fürtjeit vékony szalag, illetve koszorú szorítja le, fejét tehénszarvak közé illesztett vöröslő napkorong és ureusz ékesíti – a korona mindkét ábrázoláson ugyanaz, csupán a lépték más. A császárkori portrén a fej körül vékony fehér vonal fut körbe, finoman jelezve, hogy a képmást a befordított ajtószárný mellett jelképesen áttetsző fátyol is óvta az avatatlan pillantások elől; a Nefertari-festményt a sír örök sötéte volt hivatott védelmezni. Az istennő két ábrázolása nemcsak attribútumaiban cseng össze: szorosabb kapcsolatot jelent közöttük az a szerep, amelyet az egyes kompozíciókban betöltenek. A kisméretű szentélyfülkét, amelyhez a festett fatábla tartozott, három szárný alkotta: Isisszel áttellenben, a bal ajtószárnýon Sarapis mellképét festették meg, az isteni pár pedig egy halandó férfi szintén fatáblára festett képmását fogta közre. Isis kissé jobbra biccenti a fejét és felfelé tekint: nem a férfira néz, hanem kifelé a képből, az arcán tükrözödő fény felé (1. kép).

Az istennő a Nefertari-sír jelenetében is a jobb szélen foglal helyet: kézen fogva vezeti a királynét, de nem néz vissza rá – tekintete a felkelő nap istene, a skarabeuszfejű Hepri felé fordul. A nyomában lépkedő Nefertari mögött Osiris jelképe: megszemélyesített dzsed-oszlop zárja a jelenetet, ami a Sarapis-ábrázolás távoli visszhangjaként a túlvilágon horgonyozza le a kompozíciót (2. kép). Ez az ábrázolás is az istenek és a halottak szféráját köti össze. Isis itt lélekvezetőként jelenik meg: gesztusa nem pusztán kompozíciós sajátosság, hanem az istennő közvetítő szerepének vizuális megfogalmazása. „Kézen fogva, gyere, nagy királyi hitves, igazhangú Nefertari, Mut kedveltje, a szent föld (azaz a nekropolis) helyére” – mondja a falfestményt kísérő felirat.

1. kép. Férfi portréja Sarapis és Isis képmása között, Kr. u. 2. század.
The J. Paul Getty Museum, Malibu (Itsz. 74.AP.20-22) © The J. Paul Getty Museum / Public Domain

2. kép. Isis és Nefertari a megszemélyesített dzsed-oszlop és Hepri között.
Théba, Nefertari királyné sírja (QV 66), Kr. e. 13. század © Kairoinfo4u via Flickr / CC BY-NC-SA 2.0

3. kép. Isis-Déméter. Dion, Isis Lochia temploma,
Kr. e. 3. század második fele – 2. század eleje.

Dioni Régészeti Múzeum, MΔ 410 © Carole Raddato via Flickr /
CC BY-NC-SA 2.0

A hátsó borítók plasztikus ábrázolásai a túlvilág tereiből az élők birodalmába kalauzolnak, s egyúttal Isis kultuszának földrajzi horizontját is kiszélesítik. A belső oldalon szereplő márványdombormű már nem Egyiptomból, hanem az észak-görögországi Dion Isis Lochia-templomából származik, ahol elsősorban a szülést oltalmazó aspektusában, a világra jövetel kísérőjeként tisztelték az istennőt (3. kép). Isis a klasszikus egyiptomi képelek (a jogart díszítő tehénszarvas napkorong), illetve a jellegzetes hellénisztikus motívumok („dugóhúzó” fürtök és a ruhát összefogó Isis-csomó) mellett a görög anya-istennő, Déméter kalászeit tartja, fejét széles karimájú „utazókalap” fedi. A domborművet – felirata szerint – Kallimachos és Kléta ajánlották fel hálából Sarapisnak, Anubisnak és Isisnek, a vándorló (vagy, talán szándékolt kétértelműséggel: a vándorlást kísérő) istennőnek. Fogadalmi ajándéknak szánták azt a kisméretű, kékesfehér anhidritszobrot is, amelynek részlete a hátsó borítón látható (4. kép). A szoborcsonka a gyermek Hóruszsal a karján ábrázolja a trónszéken ülő Isist, aki hosszú, testéhez simuló ruhát, fején pedig ágaskodó ureuszkígyóval díszített lapos *modiust* visel. A szobor talapzatán szimmetrikusan két irányban körbefutó és összetalálkozó felirat kétszer kér életet és egészséget a nagy Isistől, az isteni anyától a felajánló Anhhor („Hórusz él!”) számára.

A dioni dombormű „vándorló” megjelölése az úton lévőkhöz kapcsolja Isist, ez az aspektus azonban nem korlátozódik az istennő Egyiptomon túli tiszteletére. A minden jövevényt meghallgató Isist egy késő-Ptolemaios / kora-császárkori démotikus graffito is kifejezetten az utazók oltalmazójaként írja le. Az egyiptomi Théba nyugati partján fellelt felirat ismeretlen szerzője talán egy hosszabb, veszélyes útról tért éppen meg istenéhez társaival.¹

4. kép. Isis a gyermek Hóruszsal. Egyiptom, Kr. e. 733–525.
The Metropolitan Museum of Art, New York (ltsz. 45.2.10)
© The Metropolitan Museum of Art / Public Domain

Ó, ti jövevények minden országból, szólítsátok Isist, a nagy istennőt! Meghallgat ő minden időben, és nem fordul el attól, aki útközben szól hozzá. Én szólítottam Isist, és ő meghallotta hangomat és a társaimét is. Elvezetett minket a mi(?) nagy ház(unkba?), épségben voltunk, mert Isis és a dzsémei istenek így rendelték. Üdvözlét a nagy istennek, Amenhotep, Hapu fiának, a jó írónak, aki a tenyerébe fogadott minket, és gondoskodott épségünkről.

A thébai graffito megfogalmazásából a hozzá fordulókat el nem hagyó istennő univerzális képe rajzolódik ki: Isis immár minden jövevényt biztonságba kísér – „kézen fogva”.

Jegyzet

- 1 Deir el-Bahari A/204, Graffito 3462 (Ptolemaios-kor vége – római kor). A fordítás alapjául szolgáló publikáció: Jasnow, R. 1984. „Demotic Graffiti from Western Thebes”: H-J. Thissen – K-Th. Zauzich (szerk.): *Grammata Demotika. Festschrift für Erich Lüdeckens zum 15. Juni 1983*. Würzburg, 91–93.